

Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging

vedtatt ved kongelig resolusjon 24. juni 2011

Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging

- i medhold av § 6-1 i plan- og bygningsloven

Nasjonale forventningers rolle i plansystemet	5
Viktige utviklingstrekk	7
Klima og energi	13
By- og tettstedsutvikling	17
Samferdsel og infrastruktur	21
Verdiskaping og næringsutvikling	25
Natur, kulturmiljø og landskap	29
Helse, livskvalitet og oppvekstmiljø	33

Utgitt av:

Flere eksemplarer av denne publikasjonen kan bestilles fra:
Klima- og forurensningsdirektoratet (KLIF)
Telefon 22 57 34 00
Telefax 22 67 67 06
E-post: bestilling@klif.no

Publikasjonskode: T-1497
ISBN – 978-82-457-0453-2
Design: Melkeveien Designkontor AS
Trykk: Merkur-Trykk AS – opplag 20 000

Svanemerket er det offisielle nordiske miljømerket, og en garanti for at produktet holder høy miljømessig standard. Merkur-Trykk er godkjent som svanemerket bedrift.

Merkur-Trykk er PSO-sertifisert
Ved en PSO-sertifisering sjekkes trykkeriets kunnskaper og tekniske tilstand i forhold til en rekke ISO-standarder som tar for seg kvalitet.

Forord

Hvor vi plasserer boliger, veier, arbeidsplasser og lekeområder betyr mye i hverdagen for oss alle sammen. Gjennom god planlegging er vi med på å skape gode steder å bo, arbeide og bruke fritiden vår.

Vi trenger en framtidsrettet planlegging for å håndtere befolkningsveksten, et varmere og våtere klima, en mer intensiv kamp om arealer og et stadig større press på sårbar natur. Plan- og bygningsloven gir muligheter og setter rammer for planleggingen i kommuner og fylkeskommuner.

En god lokal og regional planlegging er avgjørende for å sikre en framtidsrettet og bærekraftig utvikling og for å nå de miljømålene vi har satt oss. For eksempel trenger truede arter og naturtyper en god og langsiktig forvaltning av arealene hvis de skal overleve. Nasjonale mål om å redusere arealforbruk, ta vare på matjord og sikre folk adgang til

strandsonen er andre eksempler på områder hvor vi trenger bevisst, helhetlig og langsiktig planlegging for å kunne nå målene.

En aktiv kommunal og regional planlegging kan også bidra til å redusere klimagassutslippene. Hvis vi sørger for at boliger, handel og arbeidsplasser legges nær jernbanestasjoner og andre trafikknutepunkter, vil behovet for biltransport bli mindre. Slik kan vi få reduserte bilkøer, mindre luftforurensning og lavere utslipp av klimagasser.

For første gang har regjeringen nå utarbeidet et helhetlig dokument som handler om hva fylkeskommunene, kommunene og statlige myndigheter forventes å ta særlig hensyn til i planleggingen. Dokumentet spenner fra områder som klima og naturmangfold til trafikk, næringsutvikling og oppvekstvilkår.

Forventningene er forskjellige og krever oppfølging på ulikt nivå og på ulik måte. Innenfor klimaområdet forventer regjeringen for eksempel at kommunene viser stor aktsomhet med å planlegge utbygging i områder som kan påvirkes negativt av klimaendringer. Samtidig forventes en aktiv planlegging for å sikre grønne områder i og rundt byer og tettsteder som er lett tilgjengelige og tilrettelagt for friluftsliv og annen aktivitet. En slik variasjon i forventningene gjelder også for de andre temaene i dokumentet.

Forventningene skal legges til grunn både i arbeidet med planstrategiene som skal gjennomføres i 2012 og i de oppfølgende planprosessene.

Jeg forventer at kommunene og fylkeskommunene vil bruke dokumentet aktivt.

Lykke til med planleggingen!

Eirik Solheim

Nasjonale forventningers rolle i plansystemet

For å fremme en bærekraftig utvikling har plan- og bygningsloven av 2008 fått nye bestemmelser om at Kongen hvert fjerde år skal utarbeide et dokument med nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging. Det har tidligere vært utarbeidet stortingsmeldinger om regional og kommunal planlegging og rundskriv om nasjonale mål og interesser i fylkesplanleggingen. Det er likevel først nå at et slikt forventningsdokument inngår som en formell del av plansystemet.

Plan- og bygningslovens krav om utarbeidelse av nasjonale forventninger ble innført samtidig med nye bestemmelser om regionale og kommunale planstrategier. De nasjonale forventningene skal følges opp i arbeidet med planstrategiene og bidra til at planleggingen i fylker og kommuner tar opp viktige utfordringer i samfunnsutviklingen. Forventningene skal også legges til grunn for utarbeidelse av planer i fylkene og kommunene.

De nasjonale forventningene peker på oppgaver og interesser som regjeringen mener det er viktig at fylkeskommunene og kommunene fokuserer på i planleggingen i den kommende perioden for å bidra til gjennomføring av gjeldende nasjonal politikk. Planleggingen skal baseres på en vurdering av ulike interesser og bygge på økonomiske og andre ressursmessige forutsetninger for gjennomføring hvor også kostnader og nytte avveies. Forventningene vil derfor være retningsgivende, men ikke bestemmende, ved utarbeidning av regionale og kommunale planer. En klargjøring av regjeringens forventninger er samtidig ment å bidra til at planleggingen blir målrettet og ikke mer omfattende enn nødvendig.

Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging er ett av flere virkemidler i plan- og bygningsloven med sikte på å formidle og ivareta nasjonale interesser og nasjonal politikk i planarbeidet

og vil gjelde sammen med de andre virkemidlene. Forventningene er mer generelle enn statlige planretningslinjer og statlige planbestemmelser, som konkretiserer nasjonale hensyn på enkelte områder. Forventningene omfatter utvalgte tema og formidler ikke alle statlige interesser, oppgaver og hensyn som planleggingen skal ivareta, og som er forankret i forskrifter, stortingsmeldinger og rundskriv. Forventningene er avgrenset til planlegging etter plan- og bygningsloven.

Forventningene skal følges opp av statlige organer i deres medvirkning i planleggingen og vil gi økt forutsigbarhet for disse organers medvirkning.

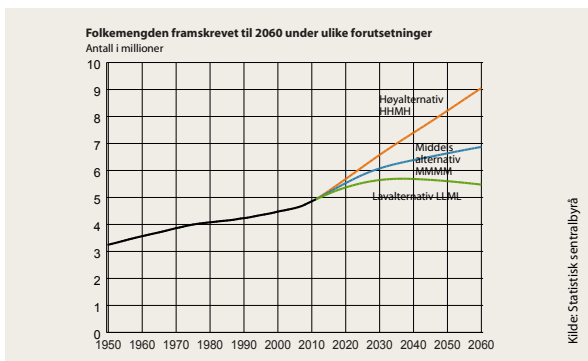

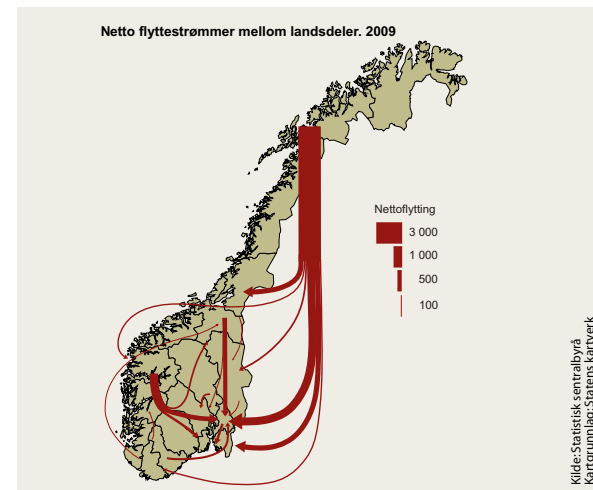
Viktige utviklingstrekk

Befolkningsutviklingen er et viktig grunnlag for planlegging både på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå. I Norge forventes folketallet å øke sterkt de neste 50 årene. Fra 4,9 millioner i 2010 vil befolkningen øke til rundt 7 millioner i 2060 i henhold til Statistisk sentralbyrås mellomalternativ. Det er knyttet stor usikkerhet til beregningene, særlig til anslagene for framtidig innvandring som vil være en viktig grunn til veksten.

Viktig for planleggingen er også hvordan veksten fordeler seg blant ulike grupper i befolkningen og hvor i landet den vil komme. I tillegg til en større andel innvandrere, vil befolkningen i Norge preges av en stadig større andel eldre. Mens gruppen over 67 år i 2010 talte 625000, forventes den i 2060 å være på om lag 1,5 millioner.

Arbeid er fortsatt en avgjørende faktor for hvor folk bosetter seg, men også gode boliger, tilgang til tjenester, nærhet til familie samt steds- og miljøkvaliteter er faktorer som påvirker valg av bosted. De neste årene forventes folketallet å øke i alle landets fylker, men veksten vil være størst i Oslo, Akershus og Rogaland. Det forventes også at tendensen til en stadig mer sentralisert bosettingsstruktur vil fortsette.

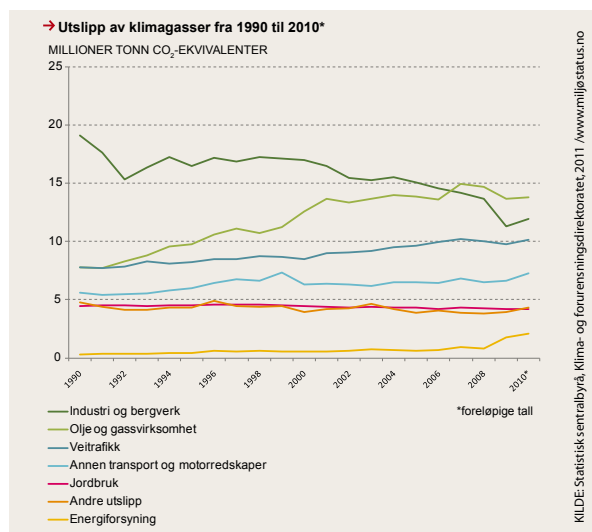

Klima og energi

Norge har som mål fram til 2020 å redusere utslippene av klimagasser tilsvarende 30 prosent av utslippene i 1990. Om lag to tredjedeler av Norges totale utslippsreduksjoner skal tas nasjonalt. Klimagassutslippene i 2010 var 8 prosent over 1990-nivå. Petroleumsvirksomheten utgjorde den største enkeltkilden med 27 prosent av utslippene, mens industrien og vegtrafikken sto for henholdsvis 22 og 19 prosent.

Petroleumsvirksomhet og veitrafikk har økt utslippene mest siden 1990, mens industrisektoren har redusert sine utslipp i samme periode. Utslippene fra oppvarming av bygg utgjør mindre enn 4 prosent av samlede norske klimagassutslipp og ble redusert med 35 prosent fra 1990 til 2009, hovedsakelig som følge av redusert bruk av fyringsolje og parafin.

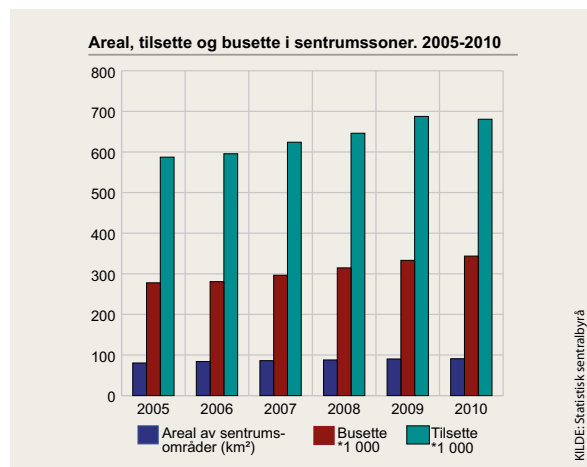
Framskrivninger i Nasjonalbudsjettet 2011 viser at med en videreføring av dagens virkemidler er de samlede klimagassutslippene anslått å øke med ca 15 prosent fra 1990 til 2020.

Økonomisk vekst er en av de viktigste driverne for energibruken. Energibruken i Norge falt i 2009, som følge av lavere økonomisk aktivitet på grunn av finanskrisen. Deretter økte den igjen i 2010, etter et oppsving i økonomien og en kald vinter. Energiforbruket (sluttforbruket) har imidlertid i perioden 1999-2009 ikke vist en økende trend til tross for høy økonomisk vekst.

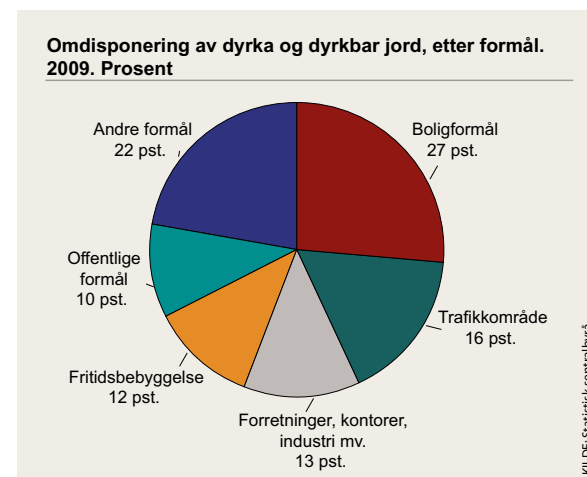
By- og tettstedsutvikling

Norge har lav befolkningstetthet landet sett under ett. Nesten 80 prosent av landets innbyggere bor imidlertid i tettsteder, hvor gjennomsnittlig innbyggertetthet er mer enn 1600 innbyggere per km². I tettstedssentrene, hvor store arealer også brukes til næringsvirksomhet, er tettheten mer enn det dobbelte, og den har økt med 400 innbyggere per km² de siste 10 årene. Konsentrasjonen av bosatte og arbeidsplasser i sentrumsområdene foregår i stor grad gjennom fortetting.

Mange norske byer og tettsteder er omgitt av produktive jord- og skogbruksarealer. Av Norges areal er bare 3 prosent dyrket og 1,3 prosent egnet for matkornproduksjon. Jordbruksareal pr. innbygger i

Norge har gått ned, og kornarealet pr. innbygger er lavere enn gjennomsnittet i Europa. At mye av den beste jorda ligger der hvor utbyggingspresset er størst, skaper store utfordringer for forvaltningen av arealene. Selv om det de siste årene har vært en liten nedgang i omdisponering av dyrkbar mark, ligger omdisponeringen fortsatt over målet om å halvere årlig omdisponering av de mest verdifulle jordressursene sett i forhold til perioden 1995-2004. I alt ble det omdisponert 13 000 dekar dyrka og dyrkbar jord til andre formål enn landbruk i 2009.

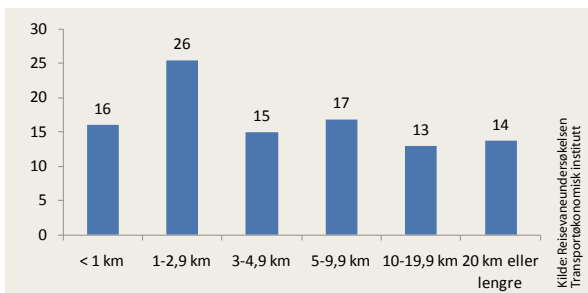
Samferdsel og infrastruktur

Transportarbeidet i Norge vokser kraftig, og utviklingen vil fortsette. Veksten vil for en stor del komme på veg hvis det ikke gjennomføres tiltak for å motvirke dette. I Oslo øker kollektivandelen. Her er andelen bilreiser 35 prosent mot 63 prosent for landet som helhet.

Antallet reiser i Norge har økt med om lag 1,6 prosent per år de siste 20 årene. Det er flest korte reiser, mer enn 40 prosent av reisene er kortere enn 3 kilometer. De lange reisene står likevel for en tredel av transportarbeidet. Hver person gjennomfører mer

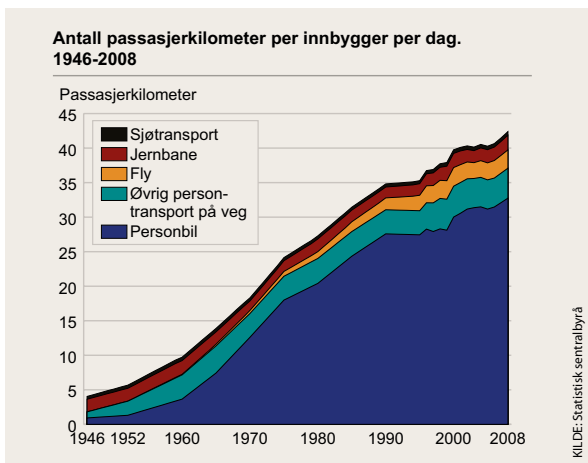

enn tre reiser per døgn, og de fleste reisene skjer med bil. De korte reisene endres lite, men antallet lange ferie- og fritidsreiser øker. Gjennomsnittlig reiselengde har økt fra 37 km i 2005 til 42 km i 2009, og flyreiser øker mest.

Reiser etter lengde 2009 (kilometer).

I innenriks godstransport har jernbanen store andeler av trafikken mellom de store byene, mens sjøtransporten er sterkest langs Vestlandskysten. Utover dette er det lastebiltransport som dominerer godstrafikken.

Verdiskaping og næringsutvikling

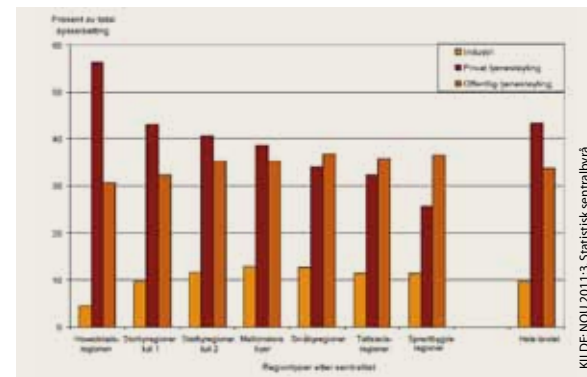
Sysselsettingen i privat tjenesteyting utgjør nå nesten 45 prosent av samlet sysselsetting i Norge. Oslo og Akershus skiller seg ut med særlig høy andel, fordi mange nye kunnskapsintensive næringer er konsentrert i og rundt hovedstaden.

Andelen sysselsatte i offentlig tjenesteyting utgjør ca. 35 prosent av samlet sysselsetting og har vært stabil i landet samlet sett og i de fleste regioner. I Nord-Norge er sysselsettingen innenfor offentlig tjenesteyting vel så høy som i privat tjenesteyting.

Andelen av arbeidskraften som er sysselsatt i industrien har falt betydelig i hele landet gjennom 1990- og 2000-tallet, og er nå under 10 prosent. Industriens betydning varierer imidlertid sterkt mellom regionene og er størst på Sør- og Vestlandet.

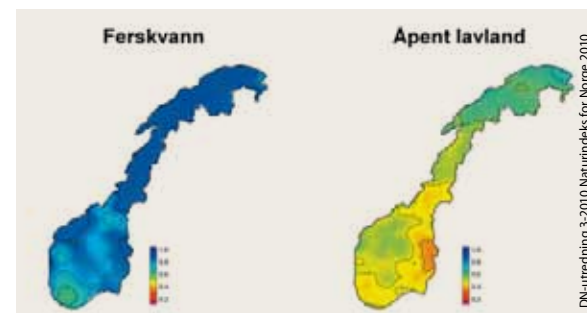
Sysselsettingen i primærnæringene utgjør bare 3 prosent av total sysselsetting. Sysselsettingen har gått nedover i løpet av de siste to tiårene, og mest i de landsdelene som i utgangspunktet hadde størst andel av sysselsettingen.

Hvert år skapes det ca. 10 – 15 prosent nye arbeidsplasser, og nesten like mange forsvinner. De nye jobbene er gjennomgående mer kunnskapsorienterte enn de som forsvinner. Tradisjonelle arbeidsintensive industribedrifter nedbemannes, mens nye arbeidsplasser som tilbys forutsetter høyere utdanning.

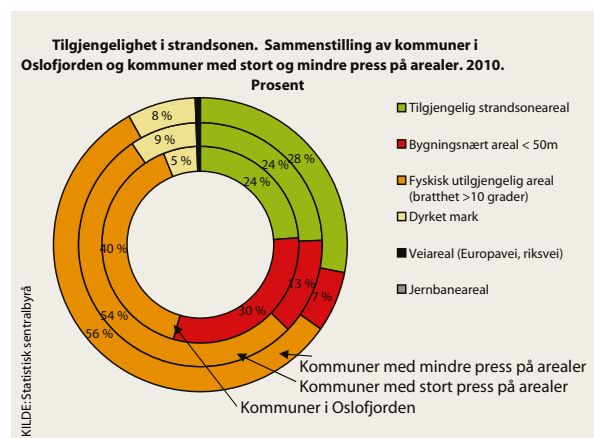
Natur, kulturmiljø og landskap

Naturindeks for Norge 2010 viser at tilstanden for naturmangfoldet er god i havet, i kystvann, ferskvann og fjell. Åpent lavland og skog har samlet sett dårligst tilstand av de store økosystemene. På norsk rødliste for arter 2010 er 2398 arter klassifisert som truet og 1284 som nær truet. De viktigste negative påvirkningene er nedbygging til bl.a. bolig- og veiformål og arealendringer i skogbruket og i jordbruket. På norsk rødliste for naturtyper 2011 er 40 naturtyper vurdert som truet, hvorav de fleste er knyttet til våtmark og skog. I perioden 2003–2008 ble arealer med inngrepsfri natur redusert med 1000 km². Dette er vesentlig høyere enn i perioden 1998-2003, hvor bortfallet var om lag 640 km².

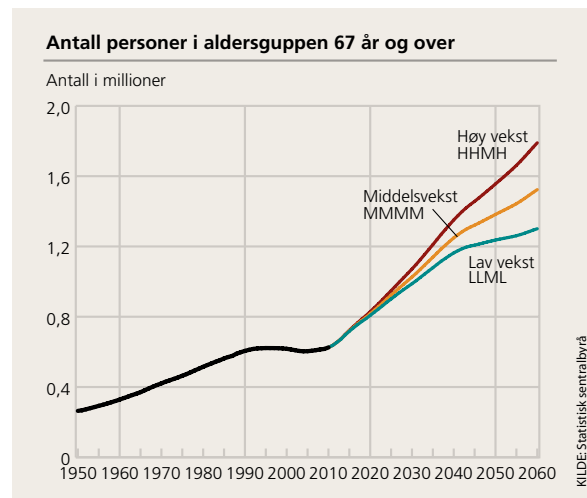
Tilstand for biologisk mangfold i ferskvann og i åpent lavland målt med Naturindeksen 2010, med fargeskala der 1 er referansetilstand (mørkt blått) og 0 (rødt) viser at det intakte økosystemet er ødelagt.

Ved årsskiftet 2007- 2008 var det i alt ca. 460 000 bygninger innen 100 meter fra kystlinjen. Dette tilsvarer omlag 12 prosent av alle bygninger i Norge. Det er flest bygninger av typen naust, garasje og uthus til bolig, etterfulgt av bolig- og fritidsbygninger. Til tross for mindre bygging de siste årene, minker de tilgjengelige arealene i strandsonen. I løpet av de siste ti årene har tilgjengelig areal for friluftsliv blitt 2,1 prosent mindre landet sett under ett. I Sør-Norge fra Østfold til og med Hordaland har reduksjonen vært på 3,7 prosent.

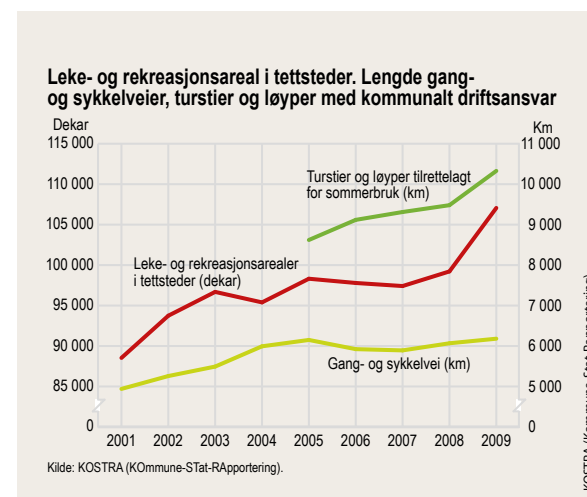

Helse, livskvalitet og oppvekstmiljø

Levealderen i Norge er blant de høyeste i verden og øker fortsatt. Dette henger sammen med redusert dødelighet av hjerte- og karsykdommer gjennom mange år. Lav spedbarnsdødelighet bidrar også til en gunstig utvikling. Fram til 2040 får Norge en betydelig eldre befolkning enn i dag. Antall personer over 67 år vil nesten bli doblet og rundt en femdel av innbyggerne vil være 67 år eller eldre. Samtidig vil flere eldre være over 80 år. En så stor endring i alderssammensetningen vil få stor betydning for hvordan vi planlegger tjenestetilbud, boliger og infrastruktur, steder og byer.

I følge verdens helseorganisasjon WHO er dårlig miljøkvalitet årsak til 14 prosent av sykdom som er mulig å forebygge i Norge. Dette utgjør 73 000 færre leveår med god helse og 7500 dødsfall pr. år. Alvorlige sykdommer som kreft, hjerte- og karsykdommer, lungesykdommer og allergiske lidelser kan bli utløst av eller forverret av påvirkninger fra miljøet. Tilrettelegging for friluftsliv, lek, rekreasjon og økt fysisk aktivitet kan forebygge helseplager og sykdom i befolkningen. Det siste tiåret har det vært en betydelig økning i omfanget av leke- og rekreasjonsarealer, turstier og løyper i og omkring norske tettsteder.

Klima og energi

En av hovedkonklusjonene fra FNs klimapanel er at kloden blir varmere, og at menneskeskapte utslipp av klimagasser er hovedårsak til klimaendringene de siste 50 årene. Norge har sluttet seg til langsiktige målsettinger for reduksjon av klimagassutslipp, og arbeidet med å redusere klimagassutslippene er en viktig del av regjeringens bærekraftstrategi.

Alle beslutninger om lokalisering og utforming av næringsvirksomhet, boliger og infrastruktur vil påvirke energibruk og utslipp fra transport og bygninger i lang tid framover. Fylkeskommunene og kommunene har som ansvarlige for planleggingen en viktig rolle i å bidra til å redusere klimagassutslippene. Klimasmart planlegging i dag vil gi et viktig bidrag til et framtidig lavutslippsamfunn. Motsatt vil en planlegging som fører til høye utslipp svekke mulighetene for å realisere lavutslippsamfunnet.

Energieffektivisering, tilrettelegging for fornybar energi og varmeløsninger basert på andre energibærere enn elektrisitet, olje og gass er viktige elementer i energipolitikken, og bidrar til økt forsyningssikkerhet innenfor rammene av klima- og miljøpolitiske hensyn. Gjennom god planlegging kan det legges til rette for fjernvarmeanlegg eller andre kollektive varmeløsninger, og ved å ta hensyn til lokalklimatiske forhold ved lokalisering av nye bygg kan energibehovet begrenses.

Byggsektoren står i dag for en stor andel av norsk energibruk, men oppvarming av bygg står likevel for mindre enn 4 prosent av klimagassutslippene. Ved å fase ut fossil energi og ved å velge klimavennlige byggematerialer kan utslippene reduseres.

Transportsektoren inkludert fiskeri, innenlands skipsfart og andre mobile kilder sto i 2009 for 32 prosent av nasjonale klimagassutslipp. Av dette

sto vegtrafikken alene for 19 prosent. Etterspørselen etter transport vil fortsette å øke, og for å få redusert utslippene må virkemidler som påvirker reiseomfang, reisemiddelvalg og innføring av transportmidler med lavere utslipp ses i sammenheng. En mer samordnet areal- og transportplanlegging, økt satsing på klimavennlig transport og restriksjoner på biltrafikken er nødvendig.

Økt produksjon av fornybar energi gir en mer robust energiforsyning innenfor rammene av klima- og miljøpolitiske hensyn. Utnyttelse av lokale fornybare ressurser kan også bidra til økt næringsutvikling og verdiskaping. Regjeringen har en aktiv politikk for å øke produksjonen av fornybar energi, herunder vindkraft, vannkraft og bioenergi.

Det er samtidig et viktig mål for regjeringen at utbygging av fornybar energi skjer uten at naturmangfold eller store landskapsverdier går

tapt, og at konfliktnivået med andre brukergrupper er så lavt som mulig. Det store omfanget av enkeltprosjekter kan gi økt samlet belastning på naturmangfold, landskapsverdier, kulturminner og kulturmiljøer, friluftsliv, næringsaktivitet og andre samfunnsinteresser. Nye prosjekter og større områder må derfor vurderes i sammenheng.

Klimaendringene vil forsterke utfordringene som klimaet i landet vårt allerede gir, og samtidig medføre noen nye. Stigende havnivå, økt skred- og flomfare og store og intense nedbørmengder gir utfordringer for planleggingen, spesielt i bebygde områder. For mange by- og tettstedskommuner blir håndtering av regnvann og overvann en stadig større utfordring. En riktig håndtering av utfordringene kan likevel bidra til å videreutvikle grønnstrukturen og kvaliteten i uterom, blant annet gjennom økt bruk av vannspeil, dammer og andre vannmiljøer.

Et endret klima kan føre til økt press på naturmangfoldet i ulike økosystemer og på utsatte kulturminner og kulturmiljøer, og samtidig påvirke produktiviteten på jord- og skogbruksarealer. Netto CO₂-opptak i norske skoger tilsvarer omlag halvparten av samlede norske klimagassutslipp, og skog er derfor en viktig faktor i klimasammenheng.

Klimatilpasning handler om å erkjenne at klimaet er i endring og forstå hvordan endringene vil påvirke samfunnet, og å gjøre valg som reduserer de negative virkningene og utnytter de positive. Det vil være store regionale forskjeller i klimautfordringene, og regional og kommunal planlegging vil være et viktig virkemiddel for å tilpasse samfunnet til kommende klimaendringer.

Forventninger til regional og kommunal planlegging

Regjeringen forventer at:

- fylkeskommunene og kommunene tar hensyn til klimautfordringene og norsk energiomleggingspolitikk i planleggingen. Det legges til rette for redusert energibruk og klimagassutslipp, energieffektivisering, utbygging av fornybar energi og tilpasning til klimaendringene. Klimatiltak som har positive eller akseptable effekter for naturmangfold og andre viktige miljøverdier prioriteres.
  - statlige planretningslinjer (SPR) for klima- og energiplanlegging i kommunene legges til grunn for planleggingen, og at vedtatte klima- og energiplaner følges opp i regionale og kommunale planer. Revisjon av klima- og energiplanene vurderes minst hvert fjerde år i arbeidet med regionale og kommunale planstrategier.
  - kommunene i arealplanleggingen legger til rette for en mer robust energiforsyning gjennom energiomlegging, herunder energieffektivisering, innenfor rammene av klima- og miljøpolitiske hensyn.
  - nye områder for nærings- og boligformål vurderes ut fra klimatiske forhold, behov for energi til oppvarming og tilgang på varme fra omgivelsene, for eksempel spillvarme, jordvarme eller sjøvarme.
  - fylkeskommunene utarbeider regionale planer for samordnet areal- og transportplanlegging som gjennom effektiv arealutnyttelse bidrar til å redusere behovet for transport og styrker grunnlaget for klimavennlige transportformer.
- kommunene vurderer tiltak for å redusere klimagassutslipp der det utarbeides sektorvise kommunedelplaner som avfalls- og landbruksplaner. I landbruksplaner legges det opp til tiltak som kan øke opptak og lagring av CO₂ i skog gjennom aktive skogkulturtiltak, samt tiltak for bevaring av naturlige karbonlagre.
  - fylkeskommuner og kommuner legger til rette for økt produksjon av fornybar energi, herunder også bioenergi, uten at viktig naturmangfold eller store landskapsverdier går tapt.
  - fylkeskommuner i regioner med potensial for utbygging av vindkraft og små vannkraftverk avklarer om det skal utarbeides regionale planer i tråd med nasjonale retningslinjer. Regionale planer som utarbeides bidrar til å styrke beslutningsgrunnlaget for konsekvensbehandlingen. Planer for små vannkraftverk sees i sammenheng med regionale vannforvaltningsplaner.
  - kommunene kartlegger områder som er sårbare for klimaendringer og utarbeider risiko- og sårbarhetsanalyser som vurderer konsekvenser av klimaendringer. Det vises stor aktsomhet med å planlegge for utbygging i fareområder og andre områder som kan berøres negativt av klimaendringer. Det legges vekt på å redusere faren for tap av menneskeliv, samt forebygge skader på bygninger, infrastruktur, natur, kulturmiljøer og kulturminner.

By- og tettstedsutvikling

Mange norske byer og tettsteder har de siste tiårene hatt sterk vekst i antall innbyggere og arbeidsplasser. De store og mellomstore byene vokser mest, men også mange mindre byer og tettsteder har tatt del i veksten. Mye tyder på at denne utviklingen vil fortsette også i årene som kommer.

Nærhet til markeder, kompetansemiljøer og tilgang på kvalifisert arbeidskraft gjør at byene får en stadig viktigere rolle i næringsutvikling og verdiskaping. Attraktive byer og tettsteder med et godt fysisk miljø, et velfungerende transportsystem og et variert kultur- og fritidstilbud, tiltrekker seg ny næringsaktivitet og skaper økonomisk vekst.

Sentrumsområdene i mange norske byer og tettsteder har de siste tiårene utviklet seg i positiv retning. Mange steder bærer sentrumlikevel fortsatt preg av en lite planlagt utbygging, ofte med lange avstander mellom ulike tjeneste- og servicetilbud.

Handelstilbud har flyttet til bilbaserte kjøpesentre utenfor sentrum, mens boligbebyggelse er lokalisert til områder med begrenset kollektivtilbud som gjør det vanskelig å forflytte seg uten bil. En slik byspredning fører til økt transportbehov og avhengighet av bil, samtidig som grunnlaget for å reise kollektivt, sykle og gå svekkes.

Økt fortetting og transformasjon, en mer effektiv og attraktiv kollektivtrafikk og bedre tilrettelegging for syklende og gående er nødvendig for å oppnå en bærekraftig by- og tettstedsutvikling. Ved å lokalisere forretninger, kontorer og boliger sentralt eller i kort avstand til kollektivknutepunkter reduseres transportbehovet og avhengighet av bil.

Fortettingspotensialet er fortsatt stort i de fleste byer og tettsteder, og utnyttelsen av allerede bebygde områder kan bli betydelig høyere enn i

dag. Fortetting bør skje uten at produktive landbruksområder blir nedbygget og annen tradisjonell bruk fortrent, eller at det går ut over verdifull natur og viktige kulturmiljøer.

Hvordan byene utvikler seg har stor betydning for mulighetene til å redusere klimagassutslippene. Dette gjelder både transportløsninger, arealbruk, energi til oppvarming og behandling av avfall. Mange av de viktigste tiltakene for å redusere energibruk og klimagassutslipp vil også bidra til bedre by- og tettstedsmiljøer.

Byer og tettsteder skal gi muligheter for sosial og fysisk utfoldelse og samfunnsdeltakelse for alle befolkningsgrupper. Samtidig som områder fortettes, er det viktig å bevare utearealer med tilstrekkelig størrelse og kvalitet der folk bor. Dette gjelder ikke minst for barn og unge, eldre og mennesker med nedsatt funksjonsevne. Mange steder er det

også behov for å utvikle uformelle møteplasser og varierte bo- og omsorgstilbud med sentral beliggenhet.

Markaområdene og en sammenhengende grønnstruktur er viktig for naturmangfold og friluftsliv i byer og tettsteder. Vann er en viktig del av grønnstrukturen, og åpne elveløp, bekker og andre vannforekomster gir økt opplevelseskvalitet og naturmangfold. Dette er også gode klimatilpasningstiltak.

Fortetting med kvalitet, der hensyn til historie, kulturmiljø, estetikk og funksjonelle behov ivaretas, er en forutsetning for god by- og tettstedsutvikling. Eldre bebyggelse gir muligheter for å utvikle unike og attraktive boliger gjennom fortetting og transformasjon, ofte i kombinasjon med ny arkitektur. I møtet mellom gammelt og nytt ligger spennende utviklingsmuligheter, samtidig som det er viktig å sikre kvalitet både i eldre og ny bebyggelse.

Fysiske og sosiale kvaliteter ved sted og miljø har blitt viktige flyttemotiv. Aktiv innsats overfor tilflyttere fra inn- og utland blir stadig viktigere i arbeidet med å styrke byer og steders attraktivitet.

Klimaendringer vil få betydning for hvordan vi planlegger og utvikler våre byer og tettsteder. Havnivåstigning fører til at byer og tettsteder langs kysten må utvikles for å tåle et høyere havnivå, mens økende og mer intens nedbør gjør at håndtering av regnvann og overvann blir en stadig større utfordring i mange større byer.

Forventninger til regional og kommunal planlegging

Regjeringen forventer at:

- fylkeskommuner og kommuner har en aktiv rolle i arbeidet med bypakker for areal- og transportutvikling, hvor virkemidler for miljøvennlig transport og tiltak for å begrense biltrafikk sees i sammenheng med en arealbruk som bygger opp under kollektiv-, sykkel- og gangtransport.
- fylkeskommunene utarbeider regionale planer som avklarer den overordnede senterstrukturen og gir retningslinjer for etablering av handel i tråd med rikspolitisk bestemmelse om kjøpesentre.
- fylkeskommunene og kommunene bidrar til å hindre nedbygging av verdifulle landbruks-, natur- og friluftsområder. Regionale planer bør angi verdifulle landbruksarealer og gjennom langsiktige utbyggingsstrategier trekke klare grenser mot jordbruksarealer og overordnet grønnstruktur.
- kommunene følger opp de regionale planene slik at handelsvirksomhet og andre private og offentlige tjeneste- og servicefunksjoner lokaliseres sentralt og i tilknytning til knutepunkter for kollektivtransport.
- by- og tettstedskommuner vektlegger fortetting og transformasjon i sentrum og rundt kollektivknutepunkter og bidrar til å forhindre byspredning. Fortetting og omforming skjer med kvalitet og uten at det forringer omgivelsene eller fører til økt forurensning.
- bysentrum, lokalsentre og tettsteder knyttes til hovedlinjer for kollektivtransport og kollektivknutepunkter med gode overgangsmuligheter. Det legges til rette for korttidsparkering, parkering for reisende og for sikker sykkelparkering ved kollektivknutepunkter.
- hensyn til tradisjonell bruk, kulturmiljø, estetikk, tilgjengelighet og universell utforming legges til grunn i planlegging av omgivelser og bebyggelse. Kulturminner og kulturmiljøer tas aktivt i bruk som ressurser i by- og tettstedsutviklingen.
- det legges til rette for en aktiv livsstil og økt friluftsliv ved å knytte sentrum, boligområder, skoler og barnehager til friluftsområder gjennom etablering av trygge og sammenhengende forbindelser for gående og syklende.
- kommunene tar vare på og videreutvikler en sammenhengende grønnstruktur, grønne lunger og vannmiljø, og at tiltak for å bevare og gjeninnføre stedegne planter og dyr vurderes i planleggingen.
- kommunene tilpasser by- og tettstedsutviklingen til kommende klimaendringer. Det vises stor aktsomhet med å planlegge for utbygging i fareområder. Ved fortetting vurderes behovet for klimatilpasningstiltak, som for eksempel framtidsrettede overvannsløsninger.

Samferdsel og infrastruktur

Det overordnede målet for regjeringens transportpolitikk er i henhold til Nasjonal transportplan 2010-2019 å tilby et effektivt, tilgjengelig, sikkert og miljøvennlig transportsystem som dekker samfunnets behov for transport og fremmer regional utvikling.

Miljømålene i Nasjonal transportplan tar utgangspunkt i de nasjonale miljømålene. Transportpolitikken skal bidra til å begrense klimagassutslipp og redusere miljøskadelige virkninger av transport, og til å oppfylle nasjonale mål og Norges internasjonale forpliktelser på miljøområdet. Regjeringens kollektivstrategi, sykkelstrategi og godstransportstrategi er viktige elementer for å nå miljømålene i transportpolitikken.

Dagens transportsystem medfører betydelige negative konsekvenser gjennom inngrep i viktige naturområder og nedbygging av verdifull dyrket mark, tap av naturmangfold og kulturminner,

utslipp av klimagasser og lokal luftforurensning og støy. For at transportsystemet skal bidra til en bærekraftig utvikling må transportbehovet reduseres og trafikkveksten baseres på mer miljøvennlige transportformer.

Utviklingen i transportsektoren er avhengig av utviklingen i arealbruken. En spredt arealbruk med store avstander mellom bolig, arbeidsplasser og fritidsaktiviteter øker transportbehovet. Omvendt vil en høyere arealutnyttelse og bevisst lokalisering av ulike virksomheter redusere transportbehovet. En aktiv regional og kommunal planlegging som samordner areal- og transportpolitikken og som reduserer transportbehovet er derfor nødvendig for å nå målene for miljøpolitikken.

For å redusere veksten i biltrafikken er det nødvendig med gode løsninger for kollektivtrafikken og et godt utbygd gang- og sykkelvegnett. Det er et mål å

øke sykkelandelen fra 4-5 prosent i dag til 8 prosent i planperioden for Nasjonal transportplan. I byene er det samtidig nødvendig med lokale initiativ til kjøprising og parkeringsrestriksjoner. Bedre forhold for syklistene og fotgjengere fører også til tryggere skoleveger, økt fysisk aktivitet og reduserte utslipp.

Det er et mål at jernbanen og sjøtransport skal ta mer av godstransporten. Tilrettelegging for utvikling av jernbane, effektive godsterminaler og havner og trygge og effektive farleder er nødvendig for å få dette til. På vegnettet er det viktig å sikre framkommeligheten for næringstransport.

Behov og utfordringer knyttet til transport varierer i ulike deler av landet og mellom byer og tettsteder og mer spredtbygde områder. Det er viktig å sikre transportmuligheter i distriktene for å opprettholde aktive og levende distrikter. Dette har også betydning for tilgjengeligheten til helsetjenester.

Investeringer i transporttilbudet kan medføre store miljøkonsekvenser. Økt trafikk og utbygging av ny infrastruktur kan føre til forringelse og tap av økologiske funksjonsområder for planter og dyr og til nedbygging av dyrka mark. Utslipp av klimagasser har samme effekt uavhengig av om de skjer i byene eller ute i distriktene.

Som følge av klimaendringer vil belastningene på infrastruktur øke. Dette vil gi store utfordringer for planlegging, utbygging og vedlikehold av infrastrukturen, ikke minst knyttet til rassikring.

En god infrastruktur for drikkevann er nødvendig for å sikre innbyggerne drikkevann av helsemessig tilfredsstillende kvalitet. Dette forutsetter at drikkevannsledninger og avløp holdes ved like, og at vannbehandlingen ved vannverkene er tilfredsstillende.

Transportsystemet må oppgraderes slik at det så langt som mulig kan brukes av alle, og slik at behovet for individuelle løsninger reduseres. All ny infrastruktur skal utformes etter prinsippet om universell utforming. I tillegg er det behov for å vurdere tiltak med sikte på oppgradering av eksisterende holdeplasser og trafikkknutepunkter til samme standard.

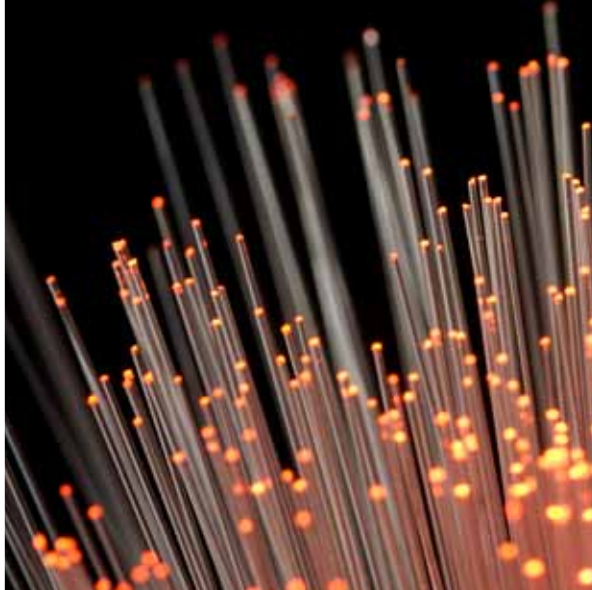
Tilgang til bredbånd og elektronisk kommunikasjon med høy kapasitet er et nasjonalt mål. Tilgang til netjtjenester i alle deler av landet reduserer behovet for arbeidsreiser i mange sektorer. En godt utbygd digital infrastruktur er viktig for innovasjon og verdiskaping i næringslivet, bruk av offentlige tjenester og for innbyggernes muligheter for å delta i samfunnslivet. Fylkeskommunene og kommunene råder over viktige framføringsveier for elektronisk kommunikasjon.

Forventninger til regional og kommunal planlegging

Regjeringen forventer at:

- statlige, regionale og kommunale planprosesser som omhandler samferdsel samordnes, og at fylkeskommunene og kommunene har en aktiv rolle i statlig transportplanlegging.
- fylkeskommunene gir innspill til transportetatens utredninger av transportbehov, blant annet som grunnlag for å prioritere transporttilbud som kan dreie ny utbygging mot områder med færre arealkonflikter.
- fylkeskommunene som den nye store veg-eieren i Norge bidrar aktivt til å følge opp miljømålene i samferdselspolitikken.
- areal- og transportplanleggingen samordnes slik at behovet for transport reduseres og grunnlaget for klima- og miljøvennlige transportformer styrkes. Planlegging av sykkel- og gangveier vektlegges.
- planleggingen bidrar til å unngå nedbygging av viktige naturtyper, friluftsområder, kulturlandskap og dyrka mark, og inngrep i viktige kulturminner og kulturmiljø. Prosjekter med stor negativ konsekvens for naturmangfold bør i utgangspunktet ikke gjennomføres, og nye traseer bør der det er mulig legges utenfor biologisk viktige områder og truet natur.
- klimagassutslipp, luftforurensning og støy reduseres og forebygges, og at det tas hensyn til klimaendringer i planlegging av ny infrastruktur.
- det tas hensyn til næringslivets transporter og at virksomheter som skaper tungtransport lokaliseres til områder med god tilgjengelighet til hovedvegnett, jernbane og havner.
- fylkeskommunene og kommunene i samarbeid med statlige fagmyndigheter bidrar til at godsterminaler og havner utvikles som effektive logistikknutepunkt, og at det i planlegging av sjøområder tas hensyn til farledene for skipstrafikken.
- infrastruktur for kollektivtrafikken, gang- og sykkelvegnett og utbyggingsmønster vurderes i sammenheng for å øke tilgjengeligheten for alle brukere, og at planleggingen bidrar til et sammenhengende og universelt utformet gangnett.
- fylkeskommunene og kommunene gjennom planleggingen bidrar til å sikre helsemessig trygt drikkevann.
- fylkeskommunene og kommunene legger til rette for framføring av elektronisk kommunikasjon over hele landet, herunder nye framføringsveier og effektiv gjenbruk av eksisterende foringsveier.
- det tas hensyn til Forsvarets arealbehov når dette er nødvendig for å ivareta landets forsvarsevne og i henhold til vedtatte nasjonale forsvarsplaner.

Verdiskaping og næringsutvikling

Verdiskaping som ivaretar en langsiktig og bærekraftig utvikling må omfatte både økonomiske, miljømessige, kulturelle og sosiale dimensjoner. De naturgitte og kulturelle ressursene som finnes i landets ulike regioner kan i større grad utnyttes som grunnlag for sysselsetting, verdiskaping og framtidig velferd.

Regjeringen vil opprettholde hovedtrekkene i bosetningsmønsteret. Befolkningsveksten har vært stor de siste årene, noe som primært skyldes høy innvandring, men også at fødselsoverskuddet har vært stort. Veksten er størst i storbyregionene, men den kommer også mange kommuner i mindre sentrale regioner til gode. Storbyregionene har også den sterkeste sysselsetningsveksten. Mye tyder på at denne utviklingen vil fortsette også i årene som kommer.

Innovasjon og næringsutvikling skjer på tvers av administrative grenser og sektorer. Dette

forutsetter god og helhetlig planlegging i den enkelte kommune og på tvers av kommunale og fylkeskommunale grenser. Ved å kombinere næringslivets og det offentlige behov for tilrettelegging av egnede arealer med en bærekraftig forvaltning av natur- og kulturgrunnet, skapes det forutsigbarhet for lokalisering og grunnlag for tilflytting av attraktiv arbeidskraft.

Miljø er en viktig rammebetingelse for produksjon i alle deler av næringslivet, også i primærnæringer som landbruk, fiskeri og havbruk. Et godt miljø er en viktig innsatsfaktor for mange næringer, for eksempel reiselivsnæringen som brukere av økosystemtjenester som rent badevann og levende vassdrag.

Landskap, kulturmiljøer og kulturminner utgjør et viktig grunnlag for verdiskaping og næringsutvikling. Slike verdier kan bidra til å utvikle attraktive

lokalsamfunn og reisemål, og utgjør konkurransefaktorer for etablering av virksomheter og valg av bosted. Mulighetene som ligger i verdiskaping basert på natur- og kulturarven kan utnyttes i større grad enn i dag.

De mest verdifulle og sårbare naturområdene, bestandene og kulturminnene vernes eller fredes for kommende generasjoner, og slik at de kan være kilde til friluftsliv, rekreasjon og opplevelse. Rundt verneområdene kan det mange steder legges til rette for verdiskaping og næringsutvikling basert på lokale natur- og kulturverdier.

Landbrukssektoren har en av de mest komplette verdikjedene i norsk næringsliv og er viktig for sysselsetting og bosetting i store deler av landet. Det er et mål å legge til rette for økt verdiskaping og sysselsetting gjennom etablering av ny næringsvirksomhet i tilknytning til landbrukets ressurser.

Satsinger knyttet til grønt reiseliv, «Inn på tunet», mat med lokal identitet og energiproduksjon har stort vekstpotensial og berører flere sektorer.

Norske skoger har gitt og gir et betydelig bidrag til lokal verdiskaping og sysselsetting. Skogarealene er også viktige for friluftsliv, opplevelse, naturmangfold og folkehelse. Målet er å opprettholde et bærekraftig skogbruk over hele landet som gir grunnlag for verdiskaping og attraktive arbeidsplasser og som sikrer rekruttering.

Sjømatnæringen er en stor eksportnæring og bidrar til aktivitet og sysselsetting i hele landet, spesielt i mange lokalsamfunn langs kysten. Den marine sektoren må gis muligheter for langsiktig og miljømessig forsvarlig verdiskaping. Mulighetene for verdiskaping må ses i sammenheng med nødvendig infrastruktur.

Reindriften er en arealkrevende næring, samtidig som den mange steder er en forutsetning for utvikling av samisk språk og kultur. På lang sikt er det en utfordring å sikre reindriftens arealer slik at reindriftens tradisjonelle nomadiske driftsform kan opprettholdes. Inngrep og uro innenfor reinbeiteområdene har de siste årene økt betydelig og ført til varig reduksjon av arealer og økte forstyrrelser for reindriften.

Mineralutvinning har lagt grunnlag for utviklingen av mange lokalsamfunn. Flere tidligere gruver og gruvesamfunnet Røros er i dag vernet. Mineralnæringen bidrar fortsatt til samfunnets verdiskaping og til å skape lokale arbeidsplasser, og det er nødvendig å legge til rette for en bærekraftig og miljømessig forsvarlig mineralvirksomhet.

Forventninger til regional og kommunal planlegging

Regjeringen forventer at:

- regional planlegging legger til rette for et balansert næringsliv som består av konkurranseutsatte bransjer og bransjer som dekker lokale og nasjonale markeder. Næringslivet bør gi grunnlag for sysselsetting av personer med behov for spesiell tilrettelegging og inkludering i arbeidslivet.
  - planleggingen bidrar til næringsutvikling som involverer flere sektorer og bransjer, i samspill med offentlige virksomheter og tjenester. Dette er særlig viktig i områder av landet der det er nødvendig med inntektskombinasjoner. For flere sektorer, blant annet reiseliv, er det nødvendig å planlegge på tvers av kommune- og fylkesgrenser.
  - det tas hensyn til bedrifters og næringers behov for beliggenhet og egnede arealer, samtidig som arealbruken avklares mot andre bruks- og verneinteresser.
  - fylkeskommuner og kommuner legger til grunn et bredt verdiskapingsperspektiv for næringsutviklingen, der eksisterende og nye næringer basert på lokale natur- og kulturressurser vektlegges. Forvaltningen av kultur- og naturverdiene er bærekraftig og ivaretar naturmangfold og kulturhistoriske verdier.
  - planleggingen bidrar til å opprettholde og videreutvikle landbruket og landbruksbasert foredlingsvirksomhet.
- fylkeskommunene og kommunene gjennom planleggingen bidrar til å opprettholde et bærekraftig skogbruk over hele landet.
  - planleggingen legger til rette for å opprettholde og videreutvikle fiskeri- og havbruksnæringen innenfor en miljømessig bærekraftig ramme. Arealbehovet for havbruksnæringen ses i et regionalt perspektiv, og framtidens arealstruktur bidrar til en balansert og bærekraftig samskapsmessighet med andre interesser i kystsonen og langs vassdrag.
  - reindriftens interesser og behov synliggjøres og ivaretas på en helhetlig måte i arealplanleggingen. For å sikre reindriftsnæringens arealbehov på tvers av kommunegrenser er det nødvendig å se reindriftens arealbehov i et regionalt eller interkommunalt perspektiv.
  - planleggingen synliggjør mineralressurser av nasjonal og regional betydning slik at disse kan ivaretas på en måte som ikke er til hinder for framtidig verdiskaping.

Natur, kulturmiljø og landskap

Norges natur- og kulturlandskap er en viktig ressurs for regional og lokal utvikling. Kommunene har hovedansvaret for å forvalte landskap, naturmangfold, kulturminner og kulturmiljø, og viktige rein-drifts- og jordbruksarealer. 16 prosent av Norges landareal er vernet etter særlover. Planlegging etter plan- og bygningsloven er derfor viktig for å ta vare på og utvikle natur-, kulturmiljø- og landskapsverdier i tråd med nasjonale mål.

Norge er kjent for sin storslåtte natur og vakre landskap, og det er av nasjonal betydning å ta vare på disse verdiene. Kulturlandskapet opprettholdes bare gjennom aktiv bruk. Også hverdagslandskapet der vi bor og jobber er viktig for folks trivsel og livskvalitet. Norge har sluttet seg til den europeiske landskapskonvensjonen, og dette forplikter oss til å fremme vern, forvalte og planlegge bruk av alle typer landskap.

Nær halvparten av truede og nær truede arter på

norsk rødliste for arter 2010 finnes i skog. Også tidligere og aktive landbruksarealer er leveområder for mange truede arter. Arealendringer er den viktigste årsaken til nedgangen i naturmangfold i Norge. Mer enn 85 prosent av de truede eller nær truede artene er truet fordi artenes leveområder forsvinner eller endres. Fysiske inngrep er den største trusselen, men også skogbruk og jordbruk påvirker mange arter negativt. En bærekraftig arealpolitikk som tar hensyn til naturmangfoldet er en forutsetning for å snu utviklingen.

Samvirke mellom plan- og bygningsloven, sektorlover og naturmangfoldloven er nødvendig for å sikre en kunnskapsbasert forvaltning av natur og for å oppfylle naturmangfoldlovens forvaltningsmål, prinsipper og regler om bærekraftig bruk og vern av natur. Ordningene med prioriterte arter og utvalgte naturtyper gir regler for forvaltning av naturmangfold utenfor verneområdene.

For alle beslutninger som tas av det offentlige skal prinsippene i naturmangfoldloven være vurdert og vektlagt, og fremgå av beslutningen. Kunnskapsgrunnlaget må være oppfylt, og ved kunnskapsmangel skal det i tråd med føre-var-prinsippet tas sikte på å unngå mulig vesentlig skade på naturmangfoldet. For å unngå eller begrense skade på naturmangfoldet skal det tas utgangspunkt i driftsmetoder, teknikk og lokalisering som gir best samfunnsmessig resultat. Det må foretas en vurdering av samlet belastning av planens eller tiltakets påvirkning på økosystemet, herunder arter og naturtyper.

I fjell- og utmarksområdene skal natur- og kulturressurser, friluftslivsinteresser og næringsmessig bruk ivaretas og utfylle hverandre. Som eneste land i Europa har Norge fjellområder med villrein. Villreinens funksjonelle leveområder skal sikres, og regionale planer for helhetlig forvaltning av fjellområdene er viktig for villreinens framtid i Norge.

Strandsonen er i deler av landet utsatt for et sterkt byggepress. Folk flest skal ha tilgang til sjøen, og allmenne interesser skal gis fortrinn i 100-metersbeltet. Viktig natur, kulturmiljø og landskap skal bevares. Regjeringen har vedtatt statlige planretningslinjer for differensiert forvaltning av strandsonen langs sjøen, som tar hensyn til ulike forhold og behov langs kysten.

Norsk vassdragsnatur er unik. Vassdragsnaturen er viktig for naturmangfoldet, og intakte våtmarksystemer virker som buffer mot klimaendringer og som naturlige renseanlegg. Det utarbeides nå regionale vannforvaltningsplaner for alt ferskvann og kystvann i hele landet.

Alle skal ha mulighet til å drive friluftsliv som helsefremmende, trivselskapende og miljøvennlig aktivitet i nærmiljøet og naturen. Markaområder og grønne lunger er viktige for utøvelsen av friluftsliv. I tillegg omfatter slike områder ofte verdifullt naturmangfold og kulturminner, og er derfor ekstra viktige å bevare.

Som planmyndighet er kommunene den største forvalteren av kulturhistoriske verdier. Endringer i bruk av arealer og bygninger gjør det utfordrende å sikre disse verdiene. I distriktene er det nødvendig med en bærekraftig bruk av kulturminner og kulturlandskap for å forhindre forfall og gjengroing, mens kulturhistoriske verdier i byene må integreres når områder er under utvikling og omforming.

Et levende landbruk og en aktiv forvaltning av jordbrukets arealer og kulturlandskap er basert på bærekraftig ressursbruk og arealforvaltning. Bare 3 prosent av arealet i Norge er dyrket. Det er en nasjonal målsetting å halvere omdisponeringen av de mest verdifulle jordressursene.

Gjennom århundrer med aktiv drift har reindriften skapt et særegent kulturlandskap. Som næring, kultur og livsform er reindriften unik i nasjonal og internasjonal sammenheng og en sentral bærer og videreutvikler av samisk kultur. Det er en stor utfordring å sikre tilstrekkelige arealer for en bærekraftig reindrift.

Forventninger til regional og kommunal planlegging

Regjeringen forventer at:

- planleggingen bygger på oppdatert og tilgjengelig kunnskap om arealbruk og natur-, kulturminne-, kulturmiljø- og landskapsverdier. Nødvendig kartlegging og vurdering av disse verdiene inngår i planleggingen.
- naturmangfoldlovens alminnelige bestemmelser om bærekraftig bruk legges til grunn for planlegging som berører naturmangfold. Forekomster av utvalgte naturtyper og prioriterte arters økologiske funksjonsområder innarbeides i planlegging på land og i sjø.
- fylkeskommunene og kommunene tar hensyn til landbruksarealer og kulturlandskapet, og bidrar til at de nasjonale jordvernmålene nås ved å begrense omdisponering av de mest verdifulle jordressursene og redusere oppsplitting av viktige arealer.
- fylkeskommunene og kommunene bidrar til økt bevissthet og kunnskap om landskapsverdier og ivaretar landskaphensyn i planleggingen.
- aktuelle fylkeskommuner utarbeider og vedtar regionale villreinplaner innen 2013. Planene vil gi grunnlag for avgrensning av ti nasjonale villreinområder og to europeiske villreinregioner, og legges til grunn for videre regional og kommunal planlegging.
- fylkeskommunene utarbeider og vedtar regionale vannforvaltningsplaner innen 2015, og at kommunene følger opp vannforvaltningsplanene i sin planlegging.
- fylkeskommunene i arbeidet med regional planstrategi vurderer behovet for regionale kystsoneplaner, og om nødvendig utarbeider slike planer.
- kommunene vurderer arealbruken i strandsonen langs sjøen i et helhetlig og langsiktig perspektiv, og at det tas særlig hensyn til natur- og kulturmiljø, friluftsliv, landskap og andre allmenne interesser. Statlige planretningslinjer for differensiert forvaltning av strandsonen langs sjøen legges til grunn for planleggingen.
- det langs vassdrag tas hensyn til allmenne interesser, og at kommunene vurderer behov for å fastsette et byggeforbud i en sone på inntil 100 meter langs vassdrag i kommuneplanen.
- fylkeskommunene og kommunene legger til rette for friluftsliv ved å ta vare på og videreutvikle grønnstrukturen.
- hensyn til inngrepsfrie naturområder uten tynge tekniske inngrep (INON-områder) vektlegges i planleggingen.
- kommunene registrerer og verdisetter kulturminner og kulturmiljøer som har lokal verdi og innarbeider disse i planer etter plan- og bygningsloven. Fylkeskommunene og Sametinget som regionale kulturminnemyndigheter bistår med veiledning.
- kommunene gjennom planleggingen sikrer målrettet bruk av miljøvirkemidlene i landbruket.
- fylkeskommunene og kommunene legger til rette for en mer miljøbasert utbygging av fritidshus, der hensynet til landskap, naturmangfold, ressursbruk, energibehov og estetikk blir vektlagt.
- kommuner med et visst omfang av motorisert ferdsel i utmark tar dette opp som tema i planleggingen.
- fylkeskommunene og kommunene i planleggingen medvirker til å sikre naturgrunnlaget for samisk kultur, næringsutøvelse og samfunnsliv.

Helse, livskvalitet og oppvekstmiljø

Befolkningens helse er blant samfunnets viktigste ressurser. Å ivareta innbyggernes helse er en viktig del av fylkeskommunenes og kommunenes ansvar. Målet med folkehelsearbeidet er flere leveår med god helse for den enkelte og reduserte sosiale helseforskjeller i befolkningen.

Helsetilstanden i befolkningen er generelt god, men det er en økende sykdomsutvikling knyttet til livsstil og en aldrende befolkning, og fortsatt et potensial i å fremme helse og forebygge sykdom og for tidlig død. Det er store sosiale ulikheter i levekår og levevaner, og dette medfører økte helseforskjeller. Fysisk aktivitet, kosthold, røyking og bruk av alkohol og andre rusmidler er i stor grad påvirket av økonomiske og sosiale bakgrunnsfaktorer som den enkelte ikke har valgt. Tilgjengelighet påvirker forbruk og inntak av usunn mat og drikke, og ernæringshensyn gjør det nødvendig å sikre god tilgjengelighet og tilgang på sunne alternativer.

Befolkningsutviklingen stiller samfunnsplanleggingen overfor nye og store utfordringer. De nærmeste tiårene vil andelen eldre fordobles, noe som blant annet medfører behov for tjenester og tilrettelegging. Det gjør det nødvendig å ivareta og styrke befolkningens helse og arbeids- og funksjonsevne. Dette er utfordringer som bare kan løses ved å involvere de fleste samfunnssektorer.

Den norske befolkningen sett under ett er blant de minst fysisk aktive i Europa, og utviklingen går i negativ retning. Fysisk aktivitet kan medvirke til å forebygge, utsette eller lindre kroniske sykdommer, og gjennom planleggingen kan det legges gode rammer for økt aktivitet for alle grupper i befolkningen.

Friluftsliv fremmer helse og trivsel og gir naturopplevelser, rekreasjon og anledning til sosialt samvær. Alle bør derfor ha tilgang til grønne nærrområder, parker og friluftsområder med god kvalitet.

Tilgjengelighet til større naturområder og tilrettelegging for ferdsel i jordbrukslandskap er også viktig. Gang- og sykkelveger og stier gjør det lettere å være fysisk aktiv i hverdagen, og sikrer samtidig trygg og miljøvennlig ferdsel.

Gode nærmiljøer og muligheter til å utøve fritidsaktiviteter er nødvendig for å sikre barn og ungdom gode levekår, utviklingsmuligheter og trygge oppvekstmiljø. Barn og unge har rett til å delta og ha innflytelse i planarbeidet for å kunne påvirke utformingen av sitt eget oppvekstmiljø.

Planleggingen skal synliggjøre hvordan hensynet til samiske interesser ivaretas, herunder hvordan samisk språk, kultur, samfunnsliv og næringer kan utvikles. Det er nødvendig å sikre arealer og anlegg som gir mulighet for samhandling mellom barn for å opprettholde, overføre og videreutvikle samisk kultur og identitet.

Mennesker med nedsatt funksjonsevne skal ha samme mulighet som andre til personlig utvikling, deltakelse i samfunnet, trygge levekår og god livskvalitet. Universell utforming er en langsiktig strategi for å gjøre samfunnet tilgjengelig for alle og forhindre diskriminering. Prinsippet om universell utforming bidrar til å sikre likeverdige muligheter for mennesker med nedsatt funksjonsevne.

Lokal luftforurensning og støy gir negative helseeffekter i en rekke byer og tettsteder. Særlig i de store byene gir dårlig luftkvalitet helseplager vinterstid. De største forurensningskildene er vegtrafikk, vedfyring og langtransportert forurensning. Støy er et av miljøproblemene som rammer flest mennesker i Norge. Hele 1,7 millioner mennesker er utsatt for støy ved boligen sin, og nærmere en halv million er mye eller sterkt plaget. Vegtrafikken er også her den viktigste årsaken.

Mange boliger, skoler og barnehager er lokalisert i områder med høye radonnivåer. Nærmere halvparten av den radioaktive strålingen vi utsettes for kommer fra radongass i grunnen. Gjennom bevisst lokalisering og utforming av bygninger kan radonproblemer forebygges.

For personer under 45 år er ulykker den største dødsårsaken i Norge, og skader forårsaket av ulykker er et stort folkehelseproblem. Målt i tapte leveår er personskader som følge av ulykker nesten i samme størrelsesorden som kreft.

Forventninger til regional og kommunal planlegging

Regjeringen forventer at:

- fylkeskommunene og kommunene har oversikt over helsetilstanden i befolkningen og de faktorer som kan virke inn på denne. Folkehelseutfordringene inngår som grunnlag i arbeidet med regionale og kommunale planstrategier.
- fylkeskommunene og kommunene gjennom planleggingen styrker faktorer som bidrar positivt til folkehelsen, og svekker forhold som kan ha negative helsevirkninger. Planlegging etter plan- og bygningsloven er en viktig del av fylkenes og kommunenes folkehelsearbeid, og god planlegging bidrar til å utjevne sosiale helseforskjeller.
- utfordringer som følger av endringer i alderssammensetning og helsetilstand i befolkningen, blant annet som følge av en større andel eldre, inngår i arbeidet med regionale og kommunale planstrategier.
- fylkeskommunene og kommunene gjennom planleggingen legger til rette for faktorer som bidrar til å fremme psykisk helse.
- fylkeskommunene og kommunene legger til rette for fysisk aktivitet for hele befolkningen, blant annet ved å sikre grønne områder som er lett tilgjengelige og tilrettelagt for friluftsliv, idrett, lek og avkobling, og som er fri for forurensning og støy. Friluftslivets arealbehov ivaretas i planleggingen.
- kommunene samarbeider med grunneierorganisasjoner og idretts- og friluftslivsorganisasjoner i planleggingen slik at landbruksarealer og -virksomheter i større grad kan bli tatt i bruk for å fremme folkehelsen.
- fylkeskommunene og kommunene tar hensyn til barn og unges oppvekstmiljø i planleggingen og sørger for involvering i planprosessene.
- fylkeskommunene og kommunene gjennom planleggingen tar sikte på å fremme helse, livskvalitet og oppvekstmiljø for den samiske befolkningen, og at hensynet til samiske barn vektlegges særskilt.
- regional og kommunal planlegging bidrar til universell utforming av omgivelser og bygninger. Lokalisering av ulike funksjoner ses i sammenheng slik at ferdsel og atkomst blir enklest mulig, og utforming av områder og bebyggelse legger til rette for tilgjengelighet for alle brukergrupper.
- nye miljø- og helseulemper i form av forurensning, støy, radon eller økt ulykkesrisiko forebygges ved planlegging av ny boligbebyggelse, institusjoner, næringsvirksomhet og infrastruktur, og at eksisterende problemer samtidig forsøkes fjernet eller redusert.

Foto: Forsiden Oskar Puschmann. Side 2 Fotolia. Side 3 Inger A. Heldal © Riksanstikvaren, Bjørn H Stuedal. Side 4 Jan Hausken. Side 5 Jan Hausken, Fotolia. Side 6 Fotolia. Side 7 Jan Hausken. Side 11 Fotolia, Jan Hausken. Side 12 Bergen kommune. Side 13 Jan Hausken, Knut Grønntun. Side 15 Statens vegvesen / Knut Opeide, Jan Hausken, Øyvind Aarvig / Miljøverndepartementet. Side 16 Jan Hausken. Side 17 Svein Magne Fredriksen / Miljøverndepartementet, Jan Hausken. Side 19 Jan Hausken, Statens vegvesen / Knut Opeide. Side 20 Fotolia. Side 21 Inge Døskeland / Hordaland fylkeskommune, Hans Kringstad / Trondheim kommune. Side 23 Hilde Lillejord / Jernbaneverket, Fotolia, Jan Hausken, Njål Svingheim / Jernbaneverket. Side 24 Eksportutvalget for fisk. Side 25 Eksportutvalget for fisk, Svein Magne Fredriksen / Miljøverndepartementet. Side 27 Eksportutvalget for fisk, Fotolia, Scanpix / Maskot. Side 28/29 Fotolia. Side 30 Jan Hausken. Side 31 Samfoto. Side 32 Miljøverndepartementet. Side 33 Jan Hausken, Fotolia. Side 35 Siri Benjaminsen / Årdal kommune, Jan Hausken, Statens vegvesen / Knut Opeide.